

Fargetrapp på kjøkkenet i leiligheten «Ein norsk heim i ei ny tid - 1905».

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

Takket være tradisjonen med å male og tapetsere over gamle veggfarger og tapeter, ligger fargehistorikken til gamle leiligheter ofte gjemt lag på lag bak den nåværende overflate. Som kulturlagene i en arkeologisk utgraving kan hvert lag av historiske farger avdekkes og gi verdifull informasjon om skiftende tiders fargebruk.

UNDERSØKELSER I RIVNINGSGÅRDEN

Da Wessels gate 15 var bestemt revet/demontert, fikk undertegnede i oppdrag å utføre undersøkelser og dokumentasjon av bygårdens malte og tapetserte veggflater. Fargeundersøkelsene skulle utføres sideløpende med museets øvrige dokumentasjon og nedtakelse av bygningselementene. Å undersøke en bygning i en rivningsfase er helt klart det mest optimale fordi man da også har mulighet for å få med seg alle skjulte spor bak listverk og lignende, og fordi det går an å gå hardt til verks uten hensyn til de eksisterende interiører. Begrensningen lå imidlertid i den korte tiden vi hadde til rådighet før huset skulle rives, og i at det falt sammen med de to kaldeste vintermånedene.

Selv om museet har lang erfaring i å flytte hus, overgikk dette alle tidligere prosjekter, og den knappe tiden tillot oss ikke å lage detaljerte visjoner av hvordan bygningen skulle fremstå og formidles i siste ende. Det betydde også at undersøkelsen ikke kunne begrenses til utvalgte elementer når vi ikke visste hvilke elementer som ville bli trukket frem i sluttresultatet. Utgangspunktet var derfor at alle muligheter måtte holdes åpne, og at vi skulle samle og bevare mest mulig informasjon for å sikre det best mulige formidlingspotensiale. Ambisjonen med fargeundersøkelsene ble uttrykt med ønsket om at vi etter hvert kunne skape et digitalt «fargehistorisk atlas» med kartlegging av alle overflatene i de enkelte leiligheter. Et atlas som ikke bare gjorde det mulig å bla fra rom til rom, men også fra periode til periode i hvert rom.

Den beste måte å undersøke en malt flate på, er å jobbe på stedet og lage lagvise avdekninger – også kalt fargetrapper (se foto 1). Da avdekkes alle overflater slik at de kan dokumenteres og sammenlignes med øvrige overflater i samme rom. Med flere hundre ulike overflater var det imidlertid klart at dyptgående undersøkelser på stedet ville være umulig på den tid som var til rådighet. Selv om vi risikerte å miste noe informasjon, måtte vi gå pragmatisk til verks og basere oss på filosofien: samle inn materialprøver først, undersøke siden. Rent praktisk betydde det at vi tok med oss materialprøver av alle malte og tapetserte overflater. I de fleste rommene hang det fortsatt strie

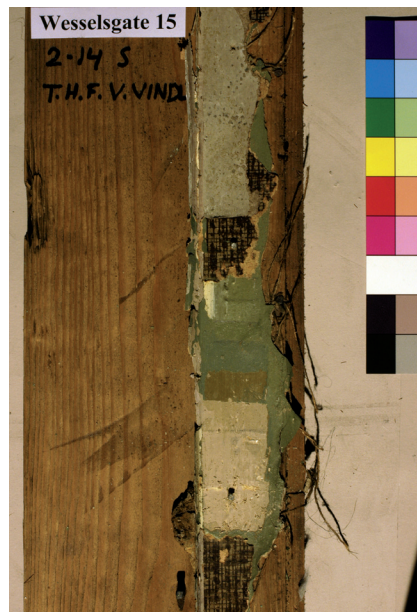
Øverst:
Eksempel på
fargetrapp.
Fra speilfrisen i kjøk-
kendøren i «Bonytt-
hjemmet – 1979».

Venstre:
Rull med tapet fra
hjørneleiligheten i
1. etasje.

Høyre:
Ulike lag tapet og
farger på dørgerikt
og brannmurslist i
hjørneleiligheten i 2.
etasje. Disse lagene
lå bare på den lille
veggstripen mellom
dørgerikten og
brannmurslisten. De
var fjernet i resten
av rommet.

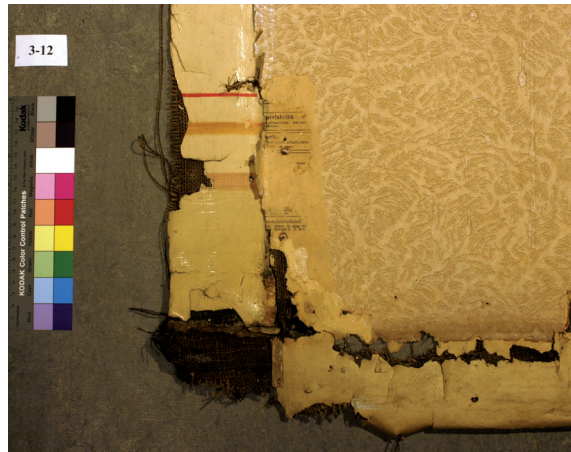
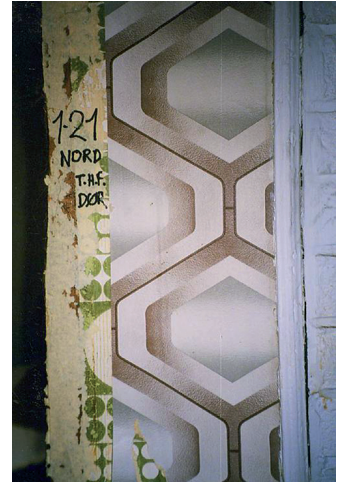
Alle foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

innerst på veggene av rupanel, og dermed var det en enkel jobb å kutte opp deler av strien med alle eksisterende lag av tapet og maling og deretter rulle disse remser sammen og merke med dem med romnummer osv. (se foto 2). I noen tilfeller var tapet- og malingslagene veggfaste slik at vi måtte skjære ut deler av veggen for å få med oss alle fargelagene (se foto 3) til museet, hvor prøvene ble lagret med informasjonen liggende latent i påvente av senere undersøkelser.

Fargearkeologiske funn i leilighetene

Som nevnt, var de fleste vegger kledd med strie, og å dømme etter spikerhulene var en stor del av strien fra husets oppførelse. Det betyr ikke nødvendigvis at det eldste lag med tapet eller maling på papir fortsatt fantes på strien. Det var vel heller regelen enn unntaket at de eldste lag var fjernet. Antakelig har revnene i papiret etter hvert blitt for store, eller det har blitt for mange lag med tapet som har gjort overflaten ujevn og man har fjernet tapetlagene, men gjenbrukt strien.

I noen tilfeller er det funnet limfargetapet som 1. lag på strien, og i to av tilfellene vurderes disse som å være fra husets oppførelse. I begge tilfeller er

Øverst venstre:
Henriette Heyn
Olsen avdekker en
hel vegg med tapet
fra da gården ble
oppført. Hjørnelei-
ligheten i 1. etasje.

Øverst høyre:
Rest av strekdekor
fra den tidligste
fase av bygårdens
historie funnet
bak en dør-
gerikt.

det tale om kassettmønstre i ulike gråtoner med rene blå felter. Slikt tapet var utbredt i 1860-årene, og siden de to funn er gjort i to ulike leiligheter, kan det tale for at byggherren satte opp denne type tapet som standard ved bygårdens oppførelse. Det ene funn er utrolig nok bevart med opprinnelig overflate og bevart på en hel veggflate. Det skyldes at tapetet ble dekket av et lag ullpapp påført med spiker, og dermed ble neste lag tapet ikke klistret direkte opp på det første. Siden vi hadde hele veggfeltet bevart, tok vi det like gjerne med oss (se foto 4).

Et funn som også er bemerkelsesverdig, og fra bygårdens tidligste år, er funnet av en malt strekdekor i hjørneleiligheten i 3. etasje. Strekdekoren ble funnet bak dørgerikt/fotlist, og den kan derfor være fra husets oppførelse ettersom strie og papir som regel ble oppspent før listverket ble festet. Samtidig er den et eksempel på hvordan man har fjernet tapetlagene fra selve veggflaten, men latt strien være sammen med restene bak listverket. Strekdekor

Nederst venstre
og høyre:
Henriette Heyn
Olsen avdekker nyere
tapeter fra perioden
1950 – 1970. Stue i
leiligheten i 1. etasje
ved portrommet.

Alle foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

Original takdekor i himlingen i trapperommet i hovedoppgangen.

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

var meget utbredt i siste halvdel av 1800-tallet og brukt både på tak, vegger, brannmur og gulv.

Selv om tapetprøvene som nevnt ble samlet inn uten å bli undersøkt, ble det likevel blottlagt en del interessante tapettyper underveis. Ofte ble de synlige fordi dekkende plater måtte fjernes. Nedenstående eksempler viser nyere tapeter som dateres til 1950- og 1970-tallet, og de gir en idé om at det ligger mange interessante tapettyper gjemt i prøvematerialet.

Funn i trapperommene

Som leilighetene fremsto også trapperommene meget nedslitte og utiltalende, men selv om lite tydet på at vi skulle finne interessante fargespor, dukket det likevel opp viktige spor fra bygningens glansperiode – da bygården var nybygget. Bak det profilerte takpanel i inngangspartiet før hovedtrappen ble det avdekket en meget elegant takdekor i limfarge. Fordi den ble dekket av panel, og ikke bare overmalt, trådte den frem med sin opprinnelige overflate og klare farger, om enn litt plettet av enkelte vannskjolder. På veggene var det langt vanskeligere å avdekke det innerste lag på grunn av overmalingene, men det ble funnet en malt kvaderdekor som hørte til takdekoren. Selv om denne kvaderdekoren var forholdsvis enkel i sin konstruksjon, med rødbrune streker på rosa bunn, er det klart at hele dekoren var et løft for trapperommet og passende for bygårdens sosiale status.

Eksteriøret

Fargene på eksteriøret ble dokumentert ved en kombinasjon av enkle punktavdekninger på pussene, samt materialprøver av pusslagene som ble undersøkt under mikroskop. Generelt er det knyttet mye større usikkerhet til fargeundersøkelser på utvendige flater fordi vær og vind både medfører større tap av

materiale, men også medfører større nedbryting slik at fargene som avdekkes, ofte er en blass skygge av seg selv. Dermed er det i større grad nødvendig å tolke resultatene, samtidig som muligheten for feiltolkning selvfølgelig også er større. På pusslaget på Wessels gate 15 viste avdekningene en lys gulbrun kulør, mens fargesnittene tydelig viste overvekt av gule pigmentkorn (oker). Det ga et stort tolkningsrom i forhold til fargenyansen, men ved å basere rekonstruksjonen av fasadefargen på det tradisjonelle pigmentet gul oker, har vi tolket fargen innenfor rammene av det historisk sannsynlige. Fasadens dekorative elementer er malt med et annet tradisjonelt jordpigment: rå umbra.

Drømmen om et fargeatlas over Wessels gate 15

Det er opplagt at en bygård som har vært bebodd i mer enn 130 år har mistet en del av det historiske materiale ved de skiftende beboeres oppussinger. Mange rom hadde ikke en tråd igjen av strietekkingen på veggene – og dermed var mange lag tapet og maling også borte. Noen steder var dører, listverk eller stukkatur fjernet, og bidro til å skape hull i bygårdens historiske kildemateriale. Muligheten for å lage et fargeatlas er derfor begrenset til det materiale som ble tatt ut under rivningen, men det er fortsatt så omfangsrikt at et fargeatlas basert på det uttatte materiale kan gi en fyldig informasjon om leilighetenes skiftende interiører. Imidlertid er dette arbeid svært tidkrevende og så langt fortoner det seg som en drøm å få til. Siden rivningen har fargeundersøkelsene begrenset seg til de elementer som har vært ønsket kartlagt i forbindelse med konkrete rekonstruksjoner i de enkelte leilighetene, og det er ikke noe som tyder på mer intensive undersøkelser i fremtiden. Likevel er det godt å vite at kildematerialet er lagret og at vi til stadighet har mulighet for trekke ut mer informasjon etter behov.

Fargearkeologiske funn anvendt i utstillingene

Kildematerialet fra rivningen er først og fremst brukt ved rekonstruksjonen av «Bonytt-hjemmet – 1979», ved oppbyggingen av «Et dukkehjem – 1879» og «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905». «Bonytt-hjemmet – 1979» var rikelig dokumentert med fargefotografier og med beboerne som førstehånds kilder, slik at det kun var få elementer som trengte fargeundersøkelse. Det gjaldt f.eks. speilfrisen på kjøkkendøren og skapdørene på kjøkkenbenken. «Et dukkehjem – 1879» og «Ein norsk heim i ei ny tid - 1905» er begge frie konstruksjoner, hvor vi i utgangspunktet sto fritt i forhold til de faktiske funn. Vi gikk likevel meget langt i forhold til å inkorporere funnene fordi vi dermed opprettholdt forbindelsen til bygårdens historie, samtidig som vi underbygget de valgte tidsbilder med best mulig historisk dokumentasjon.

I «Et dukkehjem – 1879» ble tapetet i hjørnestuen rekonstruert ut fra det tidligste lag funnet i dette rommet. Fragmentet er av bomullspapir, hvor det er påført en lys grå limfarge som bunnfarge for motivet, som er en spydornamentikk i gulltrykk. I samme stue er fargesettingen av den store takrosett basert på de sparsomme rester av rosa og gråbrunt som ble funnet på den originale rosetten. Generelt er det sjelden at de eldste lag med limfarge er bevart på

Oppsetting av
rekonstruert tapet i
Noras salong.

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

Øverst venstre:
Fragment av tapet med gulltrykk fra hjørnerommet i 3. etasje. Kopi av dette tapetet er benyttet i Noras salong i «Et dukkehjem – 1879».

Øverst høyre:
Fargetrapp på kjøkkenpanel som viser den rosa kulør som første lag. «Ein norsk heim i ei ny tid – 1905».

Nederst venstre:
Avdekning av den opprinnelige eiketremitasjonen på dørene i 3. etasje.

Nederst høyre:
Rekonstruksjon av malt eiketremitasjon i «Et dukkehjem – 1879» ved dekorasjonsmaler Axel Dahlgren.

Alle foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

gipsstukkaturen ettersom de ofte er vasket bort ved senere oppussinger. Men vi vet at det var regelen at stukkatur var fargelagt i tiden frem til begynnelsen av 1900-tallet, hvor det ble mer og mer vanlig å male stukkaturen hvit.

Det ble også avdekket at dørene i leiligheten opprinnelig var malt med en lys eiketremitasjon – noe vi selvfølgelig rekonstruerte i «Et dukkehjem – 1879». Som første lag på veggpanelet på kjøkkenet kunne det avdekkes en meget delikat rosa kulør. Det er en utbredt forestilling at kjøkkener i «gamle dager» var malt «kjøkkenblå». Fargeundersøkelser som faktisk er gjort i kjøkkeninteriører, viser imidlertid at blå kjøkkener ikke ble vanlige før ca. 1915. I siste halvdel av 1800-tallet var rosa eller guloker de vanlige kjøkkenfarger.

I 1905-leiligheten ble kjøkkenfargen også valgt på grunnlag av farger funnet på veggpanelet, og på samme måte som i «Et dukkehjem – 1879» ble det

Original strekdekor
på dør i «Ein norsk
heim i ei ny tid
– 1905».

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

Trappemegler fra
trappa i sidefløyen.

Foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum

ikke funnet «kjøkkenblå» blant de eldste fargelag. De første åtte lagene var holdt i gule eller rosa kulører. Av de 16 lagene som ble funnet, var det ikke blå farge før det tiende laget. Fordelt på perioden 1865 – 1999, får man et overmalingsintervall på ca. 8 år, og en beregnet datering av den tidligste «kjøkkenblå» blir ca. 1937. I entreen ble det funnet flere ulike grønne kulører i de lag som må stamme fra perioden omkring 1905. Av øvrige funn skal nevnes den originale strekdekor som ble funnet på døren mellom entré og soverom. Ved et lykketreff var døren plateslått på et tidlig tidspunkt slik at strekdekoren var bevart med original overflate. Strekdekor på dører var meget utbredt på slutten av 1800-tallet.

Ved innredningen av de øvrige leiligheter i bygården har vi ikke brukt funnene til konkrete rekonstruksjoner. Kildematerialet har likevel gjort nytte som referansemateriale for de ulike historiske perioder. Arbeidet med interiørene i bygården har også medført at museet har samlet inn tapeter og annet viktig kildemateriale som setter lys på de siste 150 års bomiljø. Et eksempel er en veggdekor fra Langes gate 11, donert av «Aprilfilm AS», (som har dokumentert Wessels gate-prosjektet fra rivningen til gjenoppstandelsen). Langes gate 11 er samtidig med Wessels gate 15, og en del av strekdekoren minner om den som ble funnet i hjørneleiligheten i 3. etasje og som jo bare var et fragment. Det var derfor opplagt å ta med denne komplette og samtidige dekor da «Et Dukkehjem – 1879» skulle innredes.

Som et avsluttende kuriosum viser jeg et foto av trappemegleren slik den fremsto rett før demontering i 1999. Umiddelbart skulle man tro at meglere hadde vært utsatt for en slags hærverk i form av tilgrising med hvit maling. Imidlertid var den hvite maling påført konsekvent på hele håndløperen og øverste del av meglere, og selv om den var påført meget røft, var det opplagt at det var en mening bak. Forklaringen er at bygården i sin siste levetid var bebodd selv om den sto rivningsklar. Uten strøm og nettopp mangelen på lys i trappen, fant man ut å bøte på dette ved å påføre hvit maling, som man i det minste kunne skimte i mørket. Et kuriøst eksempel på hvordan fargespor kan fortelle en historie ...

Over:
Fargetrapp fra
gangen i «Ein norsk
heim i ei ny tid
– 1905».

Venstre:
Veggdekor fra
Langes gate 11.

Begge foto:
Niels G. Johansen
Norsk Folkemuseum.

